

ÖRNEK BİR ÜLKÜ ADAMI

A Z I Z B E R K E R

Sami GÜRTÜRK

Değerli eğitimci Aziz Berker'in ölüm haberini duyunca zihnimde beliren ilk cümle bu oldu: Türkiye örnek bir ülkü adamını daha yitirdi. Aziz Berker, gerçekten Türk Gençliğinin özellikle kütüphaneci gençlerin her yönüyle tanınması gereken insandır. Bir ilkokul öğretmeni olarak hayata atıldı. Okul müdürlüğü, müfettişlik, maarif müdür yardımcılığı ve tarih öğretmenliği hizmetlerinde bulundu. Meslek hayatının yirminci yılında, hocasının öğüdü üzerine Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müdürlüğüne getirildi. Aziz Berker'i Türk halk ve aydınlarına tanıtan bu görevdeki olumlu hizmetleridir. Bu iş o sıralarda (30 Haziran 1939) adı geçen bakanlığın önemsiz bir bölümü idi. Ama o, bu alanı sevdi, benimsedi ve hayatının tam 25 yılını orada harcadı. Bugün bile değeri yeterince bilinmeyen kütüphanelerimiz o yıllarda güneş, ışık ve hatta havadan yoksun birer eski ve ilkel yerd. Kütüphaneciler ise çoğu kez, çeşitli alanlarda tutunamamış meslek dışı kimselerdi. Başka bir deyişle, kütüphanelerimiz birer düzensiz kitap deposu, kütüphanecilerimiz birer hafız-ı kütüp tipinde insanlardı. İşte Aziz Berker'in başlıca mücadeleleri bu iki konu etrafında toplanır.

Önce eski tip kütüphanelerin yerini modern anlamdaki halk kütüphanelerinin ya da genel kütüphanelerin almasını sağladı. Birkaç örnek vereyim. İstanbul Bayazıt külliyesindeki at ahır durumundaki binada her yönü ile yeni ve mükemmel bir Devlet Kütüphanesi kuruldu. Süleymaniye külliyesi içinde, bütün bilim dünyasının göz bebeği sayılan Süleymaniye Şarkiyat Kütüphanesi meydana getirildi. Seksen bin yazma eserin yer aldığı bu değerli kurum, ayrıca, mikrofilm, fotokopi atelyeleri ve kitap patolojisi servisleriyle her Türkün iftihar duyacağı bir eserdir, bugün.

İzmirdeki Atatürk Halk Kütüphanesi modern tesis, bölüm ve şubeleriyle tam bir Batı kütüphanesi örneği. Kütahyada Vahit Paşa,

Amasyada Bayazıt Halk Kütüphaneleri birer medrese yıkıntısından doğma gurur verici eserler. Bu ve benzerlerinin kurulup gelişmesinde o, ömrünün bir bölümünü harcamıştır.

Halkevlerinin birer halk kütüphanesi olarak değerlendirilmesi ise onun nefes ve enerji tükettiği konulardan biriydi. Çok sayıdaki şube ve bölümleriyle varlığını bütün Konya halkına kabul ettirmiş olan Konya İl Halk Kütüphanesi bunlardan biridir.

Mahallî İdareler ile il ve ilçe belediyelerinin kütüphane konusuna az çok eğilmeleri de onun gayreti ile oldu. Bugün yurdumuzda bir «kütüphane yaptırma ve yaşatma çabası» var. Hem de oldukça güçlü. Dernek çalışmaları biçiminde gelişen bu çaba yada hamle, bir bakıma onun telkin, ikna ve heyecanından doğdu. Tekirdağ, Kayseri, Ceyhan, Akşehir, Ardeşen, Şavşat ve başkaları bu tür çalışmaların sonucu.

Son yıllarda Türkiyemiz, yavaş bir tempo ile de olsa, modern halk kütüphanesi binalarına kavuşmaktadır. Üç katlı, kaloriferli tam anlamıyla Batıdaki eşleri gibi olan bu yeni binalar onun idarecilik alanındaki didinmelerinin abideleri. Trabzon, Gümüşhane, Urfa, Maraş ve Adıyaman binaları ve onları izlemekte olanlar.

Buraya dek saydıklarımız daha çok, bina ve tesisle ilgili. Bunlardan daha önemlisi onun kütüphaneciliği bir meslek olarak değerlendirmiş olmasıdır. Kendisi kütüphaneci değildi. Öğretmenlikten geçmişti. Onun bu dâvaya inanmış olmasındaki güç, bir kütüphanecilik kürsüsü profesörünün not ve takrirlerinden daha verimli oldu. Çünkü Aziz Berker kütüphaecilerin müdürü değil, babası idi. Yüzlerce evlâdının derdi ile hemdert olan müşfik bir baba! O halk kütüphanecileri için gerekirse, valiye, kaymakama çatar ya da bakan'a çıkardı. Sonra, o bir yandan okuyarak bu alanda kendini yetiştirdi de. Yayınladığı yönetmelik ve tasnif klavuzları bunun belgeleri. İşte böylece ki Aziz Berker pek çok kütüphaneciyi iş başında yetiştirebildi. Bugün Niğde de at arabalarıyla, Ürgüp, Kayseri ve Yalvaçta eşeklerle, Konyada pikapla halkın ayağına kitap götürme anlayışı doğmuş ise -ki böyledir- kütüphanecilik bu seviyeye onun ilham ve desteği ile ulaştı.

Aziz Berker'in aynı konudaki çalışma ve başarılarının ayrıntıları bir kitabı dolduracak kadar çok. Onun için son olarak iki noktaya değinmekle yetineceğim. Bugün sayıları 200'e yaklaşan çocuk kütüphaneleri onun eseridir, bir çok yönden. Her bakımdan (okul öncesi ve ilkokul çağı çocukları için) birer eğitim kurumu olan bu güzel eserler onun tam 13 yıl heyecan kaynağı oldu. Ayrıca halk kütüphanelerinin eğitim gücüne inanmıştı. Onları yetişkinlerin eğitimi açısından çok etkili kabul ederdi. Bu nedenle isterdi ki oralarda koferanslar

düzenlensin, müsamereler yapılsın, konserler verilsin, bale gösterilsin vb. Halk kütüphanelerinin köylere dek girmesini isteyişi de bundandı. Köylünün bu kuruluşlarda toplanıp okuma saatları tertiplenmeleri, sohbetler düzenlemeleri için fırsat bulursa kendisi öncülük ederdi. Sözün kısası Aziz Berker için kütüphanecilik bir iman ve ibadet gibiydi. İnanmakla kalmadı, etrafını da inandırdı. Ama bu kolay bir iş değildi. Çünkü hiç bir yere dayanmıyor, hiç kimseye yaslanmıyordu. Ne partilerde adamı, ne de iktidarlarda dayısı vardı. Kuvvetini gayret, iman ve dürüstlüğünden alıyordu. Sırası geliyor, valiler, genel müdürler, müsteşarlar hatta bakanlarla çatışıyordu. 25 yıl aynı koltukta oturmak; dile kolay. Ne varki sorun'un çözüm yeri orası idi. Bu nedenle karşı görüşte olanlarla da çalıştı. Hem de ödevinin esprisinden ve kişiliğinden hiçbir fedakârlık yapmadan. Böylece bir gün geldi ki o bakanlık mensuplarının **Aziz Abi'si** oldu. Ve artık dokunulamazdı ona. Böyleyken dokunmak isteyenler çıktı. Sonuç vermedi, çünkü Aziz abi namuslu, faziletli ve çalışkan bir mefkûre insanıydı. Makamında öğretmen maaşıyla yetiniyor, ek görev bile almıyordu. Hele çıkarıcılıkla hiçbir ilgisi yoktu. Kısacası idealinin kilit noktasında 25 yıl şerefle kalmayı başaran mutlu bir kişiydi o.

Sesi gür, başı dik, heyecanı bol olan bu müheykel ve yakışıklı insanla değişik pozisyonlarda da olsa, 18 yıl temasım oldu. Başının eğilip sesinin titrediğini bir kez gördüm. Kütüphanecilikte geçen 25 yılı dolayısıyla düzenlenen jübilesinde. Çok seçkin insanların ve meslekdaşlarının ardarda sıralanan övgü konuşmaları onun yalnız sesini kısıp başını bükmekle kalmadı, üstelik nutkunu da kısıtı. Karşılık olarak şöyle dedi: «Bugün ben yeniden dünyaya geldim.» Gerçekten az sonra emekli oldu ve yeni bir işe başladı. Türk Maarif Tarihi Araştırmaları Bürosu sanki sırf onun için kurulmuştu. Kendini bu kez tümüyle oraya verdi. Böylece 45 yıllık eğitimcilik yaşantısına orada dört yıl daha ekledi. Bu yaşlı ve hasta yıllarında da kütüphanelerle ilgisi kesmedi. Meslekdaşları çalışma odasını ziyaretgâh yapmıştı. Hepsinin meselesi tümüyle sarılmıştı bu kez. Hakkı Tarık Us Kütüphanesini, vasiyeti gereğince Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne bağlatmak istiyordu. Bu yüzden başvurmadığı yüce makam kalmamıştı. Öyle görünür ki bu dâvayı birlikte götürdü. Gerçekleştiremediği için pek hayıflandığı bir özlemi vardı: Herhangi öğretmen okuluna müdür olmak. Oysa o yetiştirdikleriyle bu özlemini çoktan doyurmuş olmalıydı. Daha açığı, Türkiye ondan çok şey öğrenmiş olmalıdır. Nitekim kütüphanelerimizde incelemeler yapmakla görevlendirilen ünlü Amerikan kütüphane uzmanı Dr. L. S. Thompson, bir mektubunda ona bunu çok veciz bir şekilde ve şu cümle ile anlattı:

«Eğer, Mustafa Kemal Ata-Türk ise, sizin de Ata-Kütüphaneci olmanız gerekirdi.»

Belki bir bakıma tekrar sayılacak, ne var ki genç kuşaklar için az önce sözü edilen deyim ve fikirlerin nedenleri üzerinde durulmasında fayda var. Millî Eğitim Bakanlığı personeli ona «Aziz Abi» adını vermişti. Çünkü o gerçekten bir abi idi. Sadece yaşıyla değil, örnek davranış ve tutumlarıyla bunu haketmişti. Öylesine ki Bakanlık Müsteşarları da ona abi diyor ve ondan öğrenilecek çok şey bulunduğunu kabul ediyorlardı.¹

Halk ve Çocuk Kütüphanelerinde çalışanlar ona «Aziz Baba» diyordu. Çünkü o bir baba gibi kütüphanecilerin üstüne kanat germiştir. Kalbi sanki onlar için çarpıyor, onlar için ağlıyor, onlar için gerekirse savaşıyordu.

Thompson ona «Ata-Kütüphaneci» dedi. Çünkü o deyim yerinde ise alaylı kütüphanecilere ülkücülük aşılıyarak her birini çevresinin birer değeri olmaya teşvik etti. Ve de başardı bunu. Günümüzde, Niğde, Kayseri, Ürgüp, Konya, Yalvaç ve daha bir çok yerde yanan göz kamaştırıcı Halk Kütüphaneciliği ışığı onun idealist gücünden kuvvet aldı. Türkiye Yazmalar merkezi olarak Süleymaniye, Devlet Kütüphanesi olarak İstanbul - Bayazıt, İstanbuldaki halk kütüphaneleri merkezi durumundaki Millet Kütüphanesi, orijinal çalışmalarıyla İzmir - Atatürk Kütüphanesi, bunların yanı sıra Ragıp Paşa, Köprülü, Nuruosmaniye, Şemsi Paşa ve benzeri kütüphanelerin herbiri onun ülkeye, heyecan, imanı ile güçlenerek geliştirdi. Aydın, Ordu, Mersin, Van, Ceyhan, Erzurum, Amasya ve benzeri kütüphanelerde parıldayan meslek heyecanı ilhamını ondan aldı.

Evet Aziz Berker bir öğretmen okulu müdürlüğü yapmaya fırsat bulamadı. Ama bir öğretici (doktrin), hiç olmazsa bir görüş, bir bakıma bir ekol sahibi idi. Görüşlerinin ana çizgilerini şöylece özetlemek mümkün: 1 — Ona göre Kütüphanecilik çok, hatta en şerefli meslektir. Öylesine ki, kasabanın birinde bir halk ya da çocuk kütüphanesi kurup geliştirmek bir ömre anlam kazandırmaya yeterdi ona göre. 2 — Her kütüphaneci kuvvet ve itibarını kanun ve yönetmeliklerden değil halk'a hizmet ediş gücünden almalıdır. 3 — Okul, kurum ve benzeri kütüphaneciliği daha çok uzmanlık isteyen birer teknik alandır. Halk ve çocuk kütüphaneciliği ise özellikle iman ve inanma işidir. 4 — Kataloglama, tasnif ve benzeri teknik işler gecikebilir, hatta kusurlu olabilir.

(1) Sami Gürtürk, «Aziz Berker Jübilesi,» TKBB, XIII, 1 - 2 (1964), 19. S.

Bunların bağışlanması düşünülebilir. Ama halka hizmette kusur affedilmez bir suçtur. 5 — Kalkınmanın en önemli ögesi kültür alanında yapılacak kalkınmadır (Sık, sık hümanizma'dan söz edişi bundandır.) Kültürel kalkınmada **kütüphanelerin** payı ise, tartışılmıyacak bir gerçektir.

Sadece esaslarını belirtmeye çalıştığımız bu görüşlere bir öğreti adını vermek doğru mudur? İlk bakışta bunlar her kütüphanecinin dile getirebileceği sözler gibi gelir insana. Ancak bir fikri söylemek ile savunmak ayrı şeylerdir. Keza bir görüşü ifade etmek başka şeydir, onu yaşamak ve yaşatmak, sonra da yaymak başka şeydir. Aziz Berker tam çeyrek yüzyıl, hatta daha da fazla bu fikirleri yaşadı ve yaydı. Üstelik o bu temel görüşleri toplumumuza da maletti. Yukarda sıralanan örnekler bu maledişin belgeleri.

Acaba Aziz Berker, bütün başarılarını neye ya da nelere borçludur? Kütüphanecilikte 25 yılını doldurduğu zaman yazmış olduğum «Aziz Berker, başarıları ve nedenleri?» başlıklı yazıda gerçekleri olduğu gibi belirtemedim. Çünkü o tarihte emrinde çalışan bir eleman idim. Bu nedenle o yazıyı esprilerle süsledim. Ama şimdi apaçık söyleyebilirim artık. Bunda fayda var. Neden mi diyeceksiniz? İnanıyorum ki bir toplum gerçek değerleri ne denli tanır ve değerlendirirse o derece sağlık kazanır ahlâk açısından da ondan. Gerçi «toplumlar kendilerine hizmet edenleri unutmaz» denir. Doğrudur. Şu var ki unutturmamak da çaba ister.

Gerçekten Aziz Berker kütüphanecilik ülküsünü Türkiye'ye mal edenlerin başında gelir. Bundaki başarısının bence en önemli davarağı da cesaretidir. Korkmadığı içindir ki Bakan, Müsteşar ve Genel Müdürlerle, bu arada Vali ve Kaymakamlarla çatışır, tartışır ve savaşırdı. Cesurdu, çünkü namuslu ve bilgili insandı. Pervası yoktu, zira kişisel çıkarların değil, ülküsünün adamı idi. Düşünmeğe değer! Kırk dokuz yıl devlete hizmet etmiş bir insan hayata gözlerini yumduğu zaman evinin banka borcu henüz bitmemişti, aklımda kaldığına göre. Millî Eğitim Bakanlığının Muhasebe Müdürlüğünde bir memur merak etmiş Acaba Genel Müdür ve benzerlerinin yurt gezileri Devlete kaç mal oluyor diye. Her birinin kilometresini kurmuşlandırmış. Sonra da bunları fiyat sırasına koyunca görmüş ki en ucuz olanı Aziz Berker'in ki. Bunlar onun namusluluğu konusunda yalnızca birer çizgi.

Başarısının bir başka nedeni onun kütüphaneciliği bir mefkûre olarak benimsemiş olmasıdır. Bu hususu yeterince belirttim. Bir üçün-

cü başarı sebebi daha var. Samimî, candan ve içli bir insan oluşu. Vali, Kaymakam gelir; kadro, ödenek ve benzerini ister. Kütüphaneciler gelir benzeri isteklerle. Bakanlığın olanakları (imkânları) dardır. Kütüphaneler Genel Müdürlüğünün bu alandaki gücü daha da yetersizdir. Kısacası istekler hep imkânları aşmakta. Böyle olunca, gelenlerin çoğu eli boş döner. Ama çok önemli olan bir husus vardı bu konuda. Ziyaretçilerin hiçbiri gönülden kırık değildi ayrılırken. Bana öyle gelir ki yurdumuzda Halk Kütüphaneciliği alanında izlenen kalkınmanın, daha açığı, yokluklar içinde bir şeyler yapılabilmesinin sırrı burada, bu tutumda saklı. Evet, gelenler istediklerini alamıyorlardı çoğu kez. Ama kırılmıyorlardı da. Neden? Görüyorlardı ki davaya inanmış bir adam var o koltukta. Anlıyorlardı ki, bu insan rahat değil makamında. Farkediyorlardı ki Aziz Berker onların meselelerini onlar kadar bilmekte ve onlar gibi yaşamaktadır.

Burada belirtmeliyim ki Aziz Berker için yazdıklarım her hangi minnetin ödenmesine dayanmıyor. Elden geldiği oranda objektif ve tarafsız olmanın çabası içinde yazdım. Yer yer tarafsızlıktan ayrıldığım sezileniyorsa bu, onun kişiliğinde idealist, namuslu ve cesur kütüphanecileri selâmlama heyecanıma bağışlanmalıdır. O halde sözlerimi bir düzeltme ile bitireyim. Yukarda sözünü ettiğim onuunla ilgili yazıyı şu cümle ile sonuçlandırmıştım. «Türk kütüphanecileri uzun yıllar, bu içten koruyucuyu, bu babacan adamı, Aziz Baba'yı anacaktır.» Doğrusu o ki yalnız anılmıyacak ARAYACAK da.

Sami GÜRTÜRK